

УДК 378.22:1:37.091.313

DOI:10.30837/nc.2020.2.34

Шляхи підвищення якості підготовки кадрів вищої кваліфікації до інноваційної діяльності

Іван Прокопенко,

доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член НАПН України, ректор,

Юрій Бойчук,

доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України,
проректор з наукової роботи,

Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

У сучасних умовах визнання європейської інтеграції стратегічним зовнішньополітичним пріоритетом України висуває нові актуальні завдання перед вищою школою на шляху до європейського та світового науково-освітнього простору для забезпечення високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, потреб суспільства, ринку праці у висококваліфікованих фахівцях [5; 7]. Свідченням цього є, зокрема, потужна нормативно-правова база, яка спрямована на врегулювання інноваційної діяльності в Україні, а саме: Закони України «Про наукову та науково-технічну діяльність», «Про інноваційну діяльність»,

«Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій», «Про вищу освіту»; Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку національної системи інноваційної системи» тощо.

Інноваційна діяльність спрямована на введення деяких значущих змін в практику шляхом реалізації нових ідей і методів. Інноваційна діяльність включає дві основні складові: розробку наукового продукту і його комерціалізацію. При цьому розробка наукового продукту передбачає

отримання нових наукових знань, які є необхідною базою інноваційної діяльності. Комерціалізація наукового продукту передбачає його впровадження у виробництво і просування на ринок, результатом чого буде отримання інноваційного продукту. Готовність сучасних фахівців до інноваційної діяльності передбачає підготовку до генерації нових наукових знань та їх практичне втілення [3; 4].

Значну роль у вирішенні цих завдань відіграє аспірантура, яка покликана формувати основу кадрового ресурсу науки, вищої школи, сфери послуг і високотехнологічних галузей економіки. Найважливішою умовою конкурентоспроможності майбутнього доктора філософії — випускника аспірантури, стає його готовність до інноваційної діяльності як основи інноваційного розвитку країни та її інтеграції в європейський освітньо-науковий простір [1; 6].

Говорячи про актуальність даної проблеми, слід відмітити, що з одного боку, відмічається запит з боку виробничої і невиробничої сфер на підвищення рівня підготовки фахівців, яка передбачає процеси професійного становлення особистості, професійного самовдосконалення і здатності до самоорганізації і конкурентоспроможності на сучасному ринку праці. З іншого — підвищуються вимоги до підготовки педагога вищої школи, який має володіти технологіями професійного розвитку особистості майбутнього фахівця, організації його особистісно-орієнтованого навчання. Інновації стають чинником забезпечення якості [2]. Це стосується всіх складових процесу підготовки аспірантів, його змісту, форм і методів. Аспіранти є значущими суб'єктами педагогічної інноватики у вищій школі, виконуючи роль ініціаторів упровадження педагогічних інновацій (нових способів, форм, методів, технологій, програм і концепцій навчання), розвитку інноваційних процесів в економіці та інших сфер життя з урахуванням національних інтересів, традицій, соціально-історичних і соціокультурних закономірностей.

Метою статті є обґрунтування шляхів підвищення якості підготовки аспірантів до інноваційної діяльності.

Основним показником готовності майбутнього доктора філософії до інноваційної діяльності є вміння практичного застосування отриманих наукових результатів і швидка адаптація до нових професійних вимог з урахуванням інноваційного характеру розвитку суспільства. Це вимагає, у свою чергу, орієнтації науково-освітніх програм на формування у майбутніх докторів філософії інноваційного стилю мислення, ретельного вибору тем дисертаційних досліджень, пов'язаних з пріоритетними напрямками розвитку науки і виробництва, тісного бінарного зв'язку з підприємствами й організаціями для практичного впровадження результатів наукових досліджень й експериментальних розробок.

Провідним завданням закладу вищої освіти має залишатися селективний відбір кандидатів для вступу в аспірантуру з числа студентів, які виявили за час навчання здібності до науково-дослідної роботи. Це дозволить максимально знизити відсів аспірантів упродовж першого року навчання і збільшити кількість аспірантів, які у визначені терміни успішно захищають свої дисертаційні дослідження.

Критеріями добору кандидатів для вступу в аспірантуру є: дослідницький потенціал, який виявляється в наявності якісних публікацій за майбутньою темою дисертації, успішній участі в предметних олімпіадах, конкурсах студентських наукових робіт, виступах на студентських наукових конференціях, високій дослідницькій мотивації, достатньому рівні володіння однією з мов Європейського союзу.

Необхідно зазначити, що в сучасних умовах науковий ступінь перестає бути індикатором належності тільки до наукового співтовариства, а все більше перетворюється у найвищу освітню градацію. Нинішня економіка, завдяки розвитку високих технологій, вимагає значного збільшення кількості фахівців високого класу. Якщо раніше інтелектуальну еліту суспільства склада-

ли фахівці з вищою освітою, то зараз вища освіта стає деякою соціальною нормою, яка виражає середній суспільно необхідний рівень підготовки працівника в інформаційному суспільстві, а місце інтелектуальної еліти займають люди з ще більш високим рівнем підготовки, які мають науковий ступінь. Тому результатом навчання в аспірантурі мають стати не тільки нові знання, але й навички аналітичної роботи, раціональний стиль мислення і прийняття рішень. Важливою проблемою аспірантури є підготовка якісного резерву наукових і науково-педагогічних кадрів існуючих і майбутніх наукових шкіл. Врешті це буде сприяти розвитку якості людського капіталу та інтелектуалізації суспільства.

Гучасні науково-освітні програми, за якими відбувається підготовка майбутніх докторів філософії, мають бути максимально спрямованими на розвиток фундаментальних академічних знань і вмінь, максимальне залучення аспірантів у наукову діяльність за обраним науковим напрямом, формування елітарного кадрового резерву молодих учених і викладачів вищої школи. Це вимагає підвищення якості підготовки аспірантів у рамках розвитку пріоритетних напрямів закладу вищої освіти; залучення молодих дослідників у наукове співтовариство шляхом участі в наукових конференціях міжнародного рівня, публікаціях у наукових виданнях, що індексуються міжнародними наукометричними організаціями; участь у державних держбюджетних і міжнародних дослідницьких грантових проєктах, госпдоговірних тематиках з підприємствами й організаціями; участь в наукових конкурсах, школах молодих учених, різноманітних наукових заходах; оволодіння дослідницькими і педагогічними компетенціями, необхідними для майбутньої наукової та викладацької діяльності.

Важливою ключовою фігурою у процесі підготовки кадрів вищої кваліфікації залишається науковий керівник. Він повинен уміло поєднувати в собі дві іпостасі — вченого і педагога, оскільки саме науковий керівник дозволяє визначитися

аспіранту з темою дисертації, організацією проведення досліджень, від нього аспірант отримує критичні зауваження, поради і допомогу. Якість наукового керівництва, професіоналізм керівника як ученого, його авторитет, належність до тієї чи іншої наукової школи, активність науково-інноваційної діяльності багато в чому визначає результат зусиль аспіранта і, як наслідок, ефективність роботи системи підготовки наукових кадрів в закладі вищої освіти, готовність аспірантів до інноваційної діяльності.

Реалізація завдань підготовки аспірантів до інноваційної діяльності можлива в умовах особливого науково-освітнього середовища, заснованого на інноваційній інфраструктурі, яка включає зміст і технології навчання, інноваційні методи виховання, нові форми управління науково-освітнім середовищем [4].

Необхідно завжди пам'ятати про бінарність сучасної аспірантури як педагогічної системи, яка є одночасно і повноцінним третім (науково-освітнім) рівнем вищої освіти, і сферою науки.

Науково-освітній процес в аспірантурі відбувається під впливом низки важливих чинників, а саме: зовнішніх, пов'язаних з процесами глобалізації, полікультурності, поліпарадигмальності, цифровізації комунікаційного простору, постійного збільшення й ускладнення спеціальної інформації, підсилення фундаменталізації, соціокультурних трансформацій, утвердження принципів неперервності освіти, з новими вимогами і запитами роботодавців аспірантів і внутрішніх, зумовлених педагогічним потенціалом і корпоративною культурою закладу вищої освіти, компетентнісним підходом у підготовці аспірантів, вимогами державних освітніх і професійних стандартів, мотивацією і цінностями аспірантів.

Науково-освітній процес в аспірантурі має забезпечити реалізацію потенціалу професійного саморозвитку аспіранта, який можна визначити як інтегральний особистісний феномен, структура якого відображає міру сформованості ціннісного, пізнавального і прагматичного став-

лення до свого науково-професійного і педагогічного життя через оволодіння функціями самопереосмислення, самовизначення і самоорганізації.

Так, самопереосмислення передбачає схильність до інноваційного підходу в системі вищої освіти, виникнення потреби в змінах своєї особистості і діяльності на основі усвідомлення власних професійних ресурсів, прихованих творчих резервів і потенційних можливостей щодо інноваційної діяльності.

Самовизначення означає оволодіння необхідною інформацією про сутність інноваційних процесів в науці, освіті і виробництві, набуття особистого досвіду впровадження інноваційних розробок у свою професійну наукову і педагогічну діяльність.

Самоорганізація полягає в постановці нових цілей, усвідомлення сенсу інноваційних змін, контролю показників їх результативності з урахуванням об'єктивних і суб'єктивних чинників мобілізації своєї особистості на успішне засвоєння і впровадження інновацій у свою професійну діяльність та відповідні зміни своєї особистості як суб'єкту інноваційної діяльності.

Необхідним принципом, що забезпечує засвоєння норм інноваційної діяльності, повинна стати планомірна і повномасштабна реалізація принципу індивідуалізації освіти: зміщення акцентів з викладання на самостійну науково-освітню діяльність аспірантів. Цей принцип дозволяє реалізувати особисті плани і наміри аспіранта відповідно до цілей його діяльності, підвищити мотивацію і пізнавальний інтерес до наукових досліджень і викладацької діяльності. Тому в процесі проектування науково-освітньої програми необхідно обов'язково передбачити можливість реалізації індивідуальних освітніх траєкторій, які враховують особистісні інтереси і переваги аспірантів.

Дієвим механізмом реалізації індивідуальних освітніх траєкторій є елективна складова освітньо-наукових програм. Значна кількість пропонованих навчальних дисциплін за вільним вибором до-

зволяє формувати індивідуальні освітні траєкторії, у побудові яких активну роль мають відігравати аспіранти та їхні наукові керівники.

На нашу думку, підвищенню якості підготовки випускників аспірантури до інноваційної професійної діяльності будуть сприяти такі елективні дисципліни: дисципліни для формування дослідницько-інноваційних компетенцій майбутнього доктора філософії; додаткові спеціальні дисципліни; дисципліни для формування психолого-педагогічних компетенцій; дисципліни для формування менеджерських компетенцій; дисципліни для підвищення загальнокультурних компетенцій (інформатичної, іншомовної, комунікативної тощо).

Для досягнення високого рівня професійного саморозвитку аспірантів як суб'єктів інноваційної діяльності важливим є збагачення змісту навчальних дисциплін теоретичними питаннями: про нові соціально-економічні цінності, які сприяють розвитку і прогресу суспільства; поняття про інноватику в освіті, науці і виробництві; відповідні стратегії впровадження інновацій в освітню і науково-технічну сферу.

Професійній самореалізації аспірантів сприяє застосування активних й інтерактивних методів навчання, які стимулюють інтерес аспірантів до професійного самопізнання і самовиховання.

Важливе значення має використання можливостей науково-педагогічної практики, яка має на меті формування творчої особистості аспіранта як майбутнього викладача вищої школи з потенціалом інноваційного розвитку, тобто не тільки як носія соціокультурних цінностей, суб'єкта науково-педагогічного знання, спілкування і діяльності, менеджера освітньо-виховного процесу вищої школи, але як і творця, ініціатора і реалізатора науково-педагогічних інновацій в закладі вищої освіти.

Важливим принципом формування готовності аспірантів до інноваційної діяльності є міждисциплінарна освіта, яка передбачає цілеспрямоване підсилення

міждисциплінарних зв'язків. Міждисциплінарність дозволяє подолати фрагментарність засвоєваних знань, встановити зв'язки між дисциплінами на перетині галузей досліджень і забезпечити тим самим отримання нових знань.

Безумовним принципом є інформатизація науково-освітнього процесу в аспірантурі. Реалізація цього принципу дозволяє створити новий науковий продукт, а також сформувати необхідні компетенції випускника у сфері комерціалізації наукового продукту на основі високорозвиненого інформаційно-освітнього середовища закладу вищої освіти з використанням баз даних з різних напрямів освіти, науки, техніки і технологій.

Принцип випереджувальної освіти є провідним принципом освітньо-наукових програм підготовки наукових кадрів. Суть цього принципу «Не доганяти минуле, а створювати майбутнє». Практична реалізація цього принципу заснована на застосуванні прогностичних компетентнісних моделей випускників аспірантури і використання освітніх технологій розвитку креативного мислення.

Значною проблемою в підготовці кадрів вищої кваліфікації є низький рівень зв'язку науки і виробництва. Ні для кого не є секретом, що до найважливіших чинників, що визначають елітарність науки, належить її здатність відповідати запитам сучасного ринку праці, інтенсивно проходити шлях від висунення наукової ідеї до її практичної реалізації. Зберігається проблема низької інноваційної активності закладів вищої освіти і недостатнього внеску вищої школи в розвиток національної економіки за інноваційним сценарієм. На цьому фоні особливим викликом є необхідність повноцінного розгортання аспірантури у відповідності з принципами Болонського процесу. За останні роки спостерігалася тенденція до збільшення кількості аспірантів, але їхня науково-інноваційна продуктивність не зростала. Для вирішення цієї проблеми необхідна чітка взаємодія закладу вищої освіти з організаціями і підприємствами

регіону. В даному випадку буде мати місце взаємна вигода: організації і підприємства будуть отримувати висококомпетентних фахівців, формуючи креативний соціальний кластер, який буде сприяти зміні організаційної культури системи менеджменту і підвищенню трудової мотивації на підприємстві. У свою чергу, заклад вищої освіти отримає ресурси, які дозволять адаптувати підготовку кадрів до потреб економіки і майданчик для проведення дослідно-експериментальної роботи і науково-педагогічної практики аспірантів. Це буде сприяти підсиленню зв'язків між освітою, наукою і виробництвом. Така інтеграція дозволяє досягти єдиних вимог до компетенцій випускників аспірантури, які забезпечать успішну діяльність з підготовки і реалізації наукового продукту на основі нових наукових знань.

Необхідно зазначити, що в останні часи почала втрачатися цільова аспірантура, яка передбачає підготовку висококваліфікованих наукових кадрів для організації і підприємств регіону і країни в цілому.

Основними якостями аспіранта, який навчається за програмою цільової аспірантури, є вміння оволодівати дослідницькими, інноваційними й аналітичними навичками. Вони дозволяють оптимізувати розподіл ресурсів між різними етапами інноваційного циклу «ідея □ технологія □ виробництво», що відкриває шлях в різні сектори економічного і суспільного життя. Освітньо-наукова програма для аспірантів, які навчаються в цільовій аспірантурі, має включати в себе бізнес-інноваційний модуль, в рамках якого аспіранта навчають бізнес-плануванню, проведенню попередніх маркетингових досліджень, проектуванню, «пакуванню» наукових розробок та їх публічної презентації.

Така підготовка має передбачати створення між університетських освітньо-науково-виробничих центрів (науково-навчальних, науково-дослідних об'єднань, інноваційних структур, бізнес-інкубаторів, технопарків, центрів колективного користування науковим обладнанням та

інших організаційних форм міжуніверситетської кооперації), які характеризуються органічно цілісною освітньо-науково-виробничою системою, де, відповідно, здійснюється освітній процес та науково-експериментальна робота.

У зв'язку з входженням України в єдиний європейський науково-освітній простір, для забезпечення якісної підготовки кадрів вищої кваліфікації необхідно збільшити академічну мобільність аспірантів, яка дозволяє збільшити відкритість професійної освіти, обмін передовими освітніми технологіями, проведення спільних наукових досліджень. Це дозволить майбутнім докторам філософії набути науково-освітній досвід за кордоном шляхом участі в короткостроковій освітній чи науково-дослідницькій програмі, розширити наукові й освітні контакти, познайомитися з сучасними дослідницькими й освітніми практиками.

Академічна мобільність аспірантів буде сприяти підвищенню конкурентоздатності закладу вищої освіти; формуванню «точок росту» з позицій інтернаціоналізації і входження в європейський науково-освітній простір; підвищенню якості наукових досліджень; професійній підготовці до викладацької роботи; розумінню на практиці змін, викликаних Болонським процесом.

Значну увагу необхідно приділяти такому методу інтернаціоналізації науково-педагогічної діяльності як сумісні програми підготовки аспірантів (double degree doctoral programs). Це програма, в якій основні елементи узгоджено всіма партнерами (програмні результати навчання, методи навчання, забезпечення якості підготовки, вимоги до змісту, вступу, викладачів тощо); передбачено вбудовану мобільність в закладі-партнері, яка визнається автоматично; здійснюється загальний (сумісний) менеджмент і моніторинг. Це дозволяє істотно підвищити науковий рівень дисертаційних досліджень, забезпечити доступ аспірантів до сучасного високотехнологічного наукового обладнання і додаткового фінансування в міжнародному вимірі.

тже, модернізація національної системи вищої освіти передбачає чітке визначення цілей аспірантури — третього ступеню вищої школи, серед яких найважливішою стає підготовка фахівців, конкурентоздатних на сучасному ринку інтелектуальної праці, які володіють навичками дослідницької й інноваційної діяльності, здатних оперативної й результативно реагувати на виклики сучасного світу.

Література

1. Бедный Б.И. Подготовка научных кадров в высшей школе: состояние и тенденции развития аспирантуры : монография / Б.И. Бедный, А.А. Миронос. Н. Новгород : изд-во ННГУ, 2008. 218 с.
2. Інновації у вищій освіті: вітчизняний і зарубіжний досвід : навч. посіб. / І.В. Артьомов, І.П. Студеняк, Й.Й. Головач, А.В. Гусь. Ужгород : АУТДОР-ШАРК, 2015. 348 с.
3. Квіск М. Університет і держава. Вивчення глобальних трансформацій. Київ : Таксон, 2009. 376 с.
4. Матушкин Н.Н. Модель системы управления подготовки научных кадров в области техники и технологии к инновационной деятельности / Н.Н. Матушкин, И.Д. Столбова // Инновации в образовании. 2009. № 5. С. 4–13.
5. Меньяло В. Підготовка майбутніх докторів філософії до дослідницько-інноваційної діяльності: теоретико-методичні аспекти : монографія. Херсон : Вид. дім «Гельветика», 2020. 548 с.
6. Пономарева Е.Ю. Подготовка кадров высшей квалификации к инновационной деятельности в аспирантуре / Е.Ю. Пономарева, Е.Н. Меньюк // Гуманитарные науки. 2016. № 4. С. 134–142.
7. Таланова Ж. В. Підготовка фахівців найвищого освітнього рівня в умовах глобалізації: аналіз світового досвіду : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2011. 478 с.

10.06.2020